

Quaestiones Oralitatis
II 2 (2016)

QUAESTIONES ORALITATIS

II 2 (2016)

KULTURY ORALNE A MITYCZNY ŚWIAT
J.R.R. TOLKIENA I JEGO NASTĘPCÓW

Institut Studiów Klasycznych, Śródziemnomorskich i Orientalnych
Pracownia Badań nad Tradycją Oralną
Wrocław 2016

Quaestiones Oralitatis II 2 (2016)
Redakcja naukowa: Iwona Wieźel

Copyright © by Instytut Studiów Klasycznych, Śródziemnomorskich
i Orientalnych, Pracownia Badań nad Tradycją Oralną, 2016

ISSN 2449–8181
ISBN 978–83–942433–3–3

Kolegium redakcyjne

Karol Zieliński – redaktor naczelny
Sławomir Torbus – zastępca redaktora naczelnego
Ilona Chruściak – sekretarz redakcji

Redakcja językowa: Małgorzata Zadka
Adjustacja streszczeń angielskich: Ita Hilton
Skład: Artur Pacewicz
Korekta: Ewa Nowak

Adres redakcji

Instytut Studiów Klasycznych,
Śródziemnomorskich i Orientalnych
Pracownia Badań nad Tradycją Oralną
ul. Komuny Paryskiej 21, pok. 23
50–451 Wrocław
e-mail: pbto.wf@uwr.edu.pl

Wydawca

Pracownia Badań nad Tradycją Oralną
www.tradycjaustna.uni.wroc.pl

SPIS TREŚCI

Od Redakcji	7
Bartłomiej BŁASZKIEWICZ, <i>Upadek Artura J.R.R. Tolkiena w kontekście formułicznej tradycji średnioangielskiej arturiańskiej poezji aliteracyjnej</i>	11
Jakub Zdzisław LICHAŃSKI, <i>Oralność i piśmienność – do zagłady Numenoru. Wizja literacka czy opis procesów kulturowych?</i>	27
Radosław ŁAZARZ, <i>Miś czy niedźwiedź. Uwagi nad Beornem i zmiennokształtnością</i>	45
Łukasz NEUBAUER, <i>„Wówczas tatuś rozpoczął opowieść”: Próba rekonstrukcji oralnych początków wybranych utworów „dziecięcych” J.R.R. Tolkiena</i> ..	65
Łukasz SZELAĞ, <i>Éomer i Éowyn – realizacja motywu młodego herosa i jego inicjacji</i>	87
Andrzej SZYJEWSKI, <i>„Księga Zaginionych Opowieści” – od mitu ustnego do zapisu</i>	119
Karol ZIELIŃSKI, <i>W kwestii tradycji ustnej „Hobbita” i „Władcy Pierścieni”</i>	147
Robert SUSKI, <i>Opowieści Starej Niani. Piśmienność i literatura oralna w sadze „Pieśni Lodu i Ognia” G.R.R. Martina</i>	177
Małgorzata ZADKA, <i>Zanegowanie ustności jako źródło komizmu w Eryku Terry’ego Pratchetta</i>	207

OD REDAKCJI

Niewątpliwie współczesne *fantasy* zawdzięcza swój sukces J.R.R. Tolkienowi. W jego dziełach uwidaczniają się wszelkie istotne cechy takiej literatury, jej problemy i wartości. Najistotniejszym z nich jest kwestia związków między autorską kreacją a mitycznymi modelami świata, na których się ona opiera. Mity skandynawskie, fińskie, celtyckie, eposy antyczne, legendy średniowieczne, a także inne wytwory kultur oralnych silnie zaważyły tak na treści, jak i formie tekstów Tolkiena. Kwestia źródeł *fantasy* prowadzi do problemu uwzględniania charakteru kultur, z których się wywodzą, i w prostej linii do zagadnienia oralności. Problematyka obecnego tomu koncentruje się na kilku aspektach tolkienowskiej twórczości, odpowiadając zarazem na pytania o „przebijanie” oralności w tekstach Tolkiena i jego następców, o obecność mitu jako wyznacznika gatunkowego *fantasy*, o recepcję i transformację mitologii Północy, a w końcu o miejsce tłumaczeń oraz trawestacji narracji mitycznych autorstwa Tolkiena w odniesieniu do konstrukcji jego własnej mitologii. W tomie obecnym dziewięciu Autorów prezentuje zatem swoje spostrzeżenia dotyczące koegzystencji oralności z pi-

śmiennością w kulturze *sensu largo* odzwierciedlonej w twórczości J.R.R. Tolkiena, G.R.R. Martina oraz T. Pratchetta.

Barłomiej Błaszkiwicz przedstawia formalny, poetycki kontekst dla poematu Tolkiena *Upadek Artura*. Ten niedokończony, wczesny utwór Tolkiena stanowi pierwsze, próbne podejście pisarza do stworzenia zakrojonego na większą skalę tekstu epickiego. Zostaje jednak porzucony na rzecz twórczości prozatorskiej, obejmującej klasyczne dziś tolkienowskie dzieła z gatunku heroicznej fantastyki.

Jakub Zdzisław Lichański dokonuje opisu kultury świata *Quenta Silmarillion*, a następnie *Władcy Pierścieni* z perspektywy procesu kulturowego przechodzenia od oralności do piśmienności. Autor stawia tezę, iż nie znajdujemy w dziełach Tolkiena istotnych błędów, jeśli chodzi o obraz kultury oralnej oraz jej powolnego przenikania się z kulturą piśmienności. U Tolkiena te dwie formy kultury wzajemnie się uzupełniają, a ich przenikanie jest konieczne dla utrzymania ciągłości tradycji kulturowej danego narodu.

W swoim artykule Radosław Łazarz przygląda się jednej z najciekawszych postaci tolkienowskiego *Hobbita*, samotnemu mężczyźnie imieniem Beorn. Jego niezwykle cechy – w szczególności zmiennokształtność – Autor stara się osadzić w pewnym kontekście kulturowym, rzucając tym samym światło na pochodzenie i tricksterski charakter owej postaci.

Łukasz Neubauer próbuje ustalić okoliczności powstania dwu opowieści Tolkiena: *Rudy Dżil i jego pies* (1949, *Farmer Giles of Ham*) oraz *Łazikanty* (1998, *Roverandom*), a także dokonać identyfikacji zauważalnych śladów ich ustnej genezy. Utwory te, choć każdy z nich posiada znaczną ilość cech tekstualnych, noszą znamiona oralności, co w połączeniu ze znanymi z rodzinnych przekazów opowieściami dotyczącymi ich powstania powoduje, iż proces ich tworzenia należy do najlepiej udokumentowanych spośród wszystkich dzieł Tolkiena.

Łukasz Szelaż z kolei przedstawia, w jaki sposób młody król Rohanu — Éomer oraz jego siostra — Éowyn, realizują obecny w literaturze epickiej motyw młodego herosa, przechodzącego w trakcie przedstawianej opowieści proces inicjacji. Zastosowaną metodą jest tutaj komparatystka literacka, a więc porównanie losów obojga bohaterów z wpisującymi się w schemat młodego herosa postaciami z eposów tradycji oralnej — *Beowulfa* oraz dzieł Homera. Autor wskazuje, w jaki sposób Tolkien wykreował niniejsze postacie, czerpiąc z doskonale sobie znanych tradycji, zarówno jeśli chodzi o poetykę postaci, jak i techniki kompozycyjne wykorzystane do jej wykreowania.

Andrzej Szyjewski przywołuje aktywność mitotwórczą Tolkiena, wyrosłą — według Autora — z przekonania, że prawdziwa narracja mityczna powinna być opowieścią. Przekonanie to — jak pisze Szyjewski — „zrodziło się w czasie pierwszych prób poradzenia sobie [Tolkiena — I.W.] z materią mityczną, a znalazło swój wyraz w ukształtowaniu formy i treści *Księgi Zaginionych Opowieści*. Zanim jednak Tolkien zaczął tworzyć własną „prywatną” mitologię, zajął się przetwarzaniem mitologii *Kalewali*.” Ujawniły się wówczas pierwsze charakterystyczne cechy jego stylu. Przyjęta forma wielowątkowej opowieści snutej przez kolejnych narratorów, którzy odwoływali się do pamięci o dawnych czasach, lokuje wykreowany świat w przestrzeni kultury oralnej. Wykorzystanie zróżnicowanej materii literackiej: historii, mitu, poetyckiej impresji zaowocowało wytworzeniem specyficznego napięcia charakteryzującego styl wczesnego Tolkiena.

Karol Zieliński przedstawia twórczość J.R.R. Tolkiena w perspektywie jej związków z pracą badawczą Profesora. Kanwą rozważań staje się więc tutaj tolkienowskie rozumienie specyfiki kultury oralnej, ale i jej niezrozumienie — jak stwierdza Zieliński — uwarunkowane stanem wiedzy epoki. Tolkien jako filolog-mediewista dostrzegał w swoim obszarze badawczym koegzystencję tradycji ustnej i pisanej, i w swojej twórczości

przedstawił fabularny model takiego świata. Autor *Władcy pierścieni* potrafił wizjonersko dostrzec rangę opowieści i pieśni w takiej kulturze oraz naśladować w wielu aspektach ich sposób funkcjonowania.

Robert Suski w swoim artykule przygląda się, w jakim stopniu funkcjonuje w wykreowanym przez G.R.R. Martina *Westeros* oralność, a w jakim piśmienność. Określa więc, jaką pełni ona rolę w tym wymyślonym świecie. Odpowiada także na pytanie, na ile fikcyjna społeczność reprezentuje pierwotną oralność, przez co definiuje wiedzę samego autora cyklu powieściowego, dotyczącą tradycji oralnej.

Małgorzata Zadka analizuje z kolei rodzaje komizmu w powieściach Terry'ego Pratchetta, w których zasadniczą rolę — jej zdaniem — odgrywa zaskoczenie. Zarówno charaktery, jak i zachowania postaci okazują się bowiem niejednokrotnie przeciwstawne wobec tego, czego w oparciu o wcześniejszą wiedzę z zakresu kultury, literatury lub sztuki spodziewa się czytelnik. Dotyczy to przede wszystkim postaci o bardzo stereotypowym wizerunku, silnie zakorzenionym w świadomości odbiorcy.

Kończąc ten skrótowy opis zawartych w obecnym tomie artykułów, wypada już tylko zachęcić Czytelnika do wniknięcia w świat literackich inspiracji, płynących z przebogatego rezerwuaru myśli oraz pojęć kulturowego obrazu oralności oraz piśmienności. Tym właśnie obszarom jest w całości dedykowane niniejsze czasopismo, które — jak ufamy — znajdzie życzliwych odbiorców.

Iwona Wieżel